

I. ELŐSZÓ

Heller Mária — Némedi Dénes — Rényi Ágnes tanulmánya, amely a közéleti vitákkal kapcsolatban folyó kutatások szerves része minőségi változás a hazai népesedési vitákkal foglalkozó tudományos igényű kutatások történetében. A minőségi változást abban látom, hogy ez a kutatás szélesebb társadalmi kontextusba helyezi a népesedési vitákat. Ez a tény és az eredmény lényegesen gyarapítja ismereteinket, tehát eredményes tudományos erőfeszítéssel és érdemi tudományos teljesítménnyel állunk szemben.

Ugyanakkor a kutatás mai állapotát közbeesőnek tekinthetjük. Közbeeső, egyrészt be nem fejezett, azért, mert a maga vizsgálati terepén is várnak még elvégzésre teendők, másrészt pedig a még elvégzendő más kutatások a szerzők érdeklődési területén, az általuk vizsgált szférán kívül esnek - mint arra a szerzők az első oldalon utalnak is.

A második világháború utáni magyarországi népesedéspolitikai történetének tudományos feltárása feltétele annak, hogy a jövőre vonatkozó népesedéspolitikánk megalapozottabb lehessen. Az Intézet ezért az 1980-as évtized közepén egy átfogó kutatási program keretében az alábbi kutatásokat indította el:

1. a levéltári kutatások alapján az 1953-as, az 1973-as és az 1984-es népesedéspolitikai programok forrásanyagának feltárását, elemzését és az állami és párt-határozatok, az ezekhez vezető vizsgálatok, bizottsági munkák legfontosabb anyagainak nyilvánosságra hozatalát;
2. ugyancsak levéltári kutatások alapján a távlati tervezés keretében 1967-1985 között született népesedés-

politikai koncepciók és más, a népesedést érintő tervezési munkák összegyűjtését és közreadását;

3. a népesedési viták kutatását az elmúlt több, mint száz évre vonatkozóan;
4. a tudományág vezetői és vezető szakértői jellemző és lényeges népesedéspolitikai nézeteinek összegyűjtését az elmúlt mintegy 100 évre kiterjedően és ennek elemzését;
5. a demográfiai tudományon belüli, a népesedéspolitikát érintő szakmai viták összefoglalását és elemzését.

E kutatások összességétől várhatjuk, hogy az elmúlt 40 év népesedéspolitikájáról, az ezt érintő népesedési vitákról, az ehhez kapcsolódó tudományos vitákról, mindezek szerepéről és mindezek történeti előzményeiről tudományos igényességű és átfogó, ugyanakkor az egyes részleteket is kellően feltáró ismeretekhez juthatunk. Világos, hogy a teendők túlnyomó része a demográfusok, a történeti demográfusok munkája. A népesedéspolitika társadalmi beágyazottsága miatt azonban a kutatási célok egésze csak demográfusok, politológusok, történészek, szociológusok, irodalomtudósok együttes erőfeszítésével érhető el.

A kutatási programból befejeződött a 2-es pont kutatása; az elkészült kiadványok megjelenése a közeljövőben várható. Az 1-es pont alatt említett kutatások befejezéshez közelednek, az egyes kiadványok megjelenése 1990-1992-ben várható. A többi említett pontok /a 3,4,5-ös/ kutatása is megkezdődött. Ebben az összefüggésben szemlélve az elkészült tanulmányt, láthatjuk, hogy az egyes nyitott, vitás kérdések lezárását csak hosszabb távon és helyenként csak a felsorolt kutatások egészétől várhatjuk. Ez bizonyos óvatosságra kell, hogy intsen bennünket álláspontunk kialakításában, hiszen ismereteink hiányossága ma is erre int bennünket.

Az elmúlt 3-4 évben Magyarországon olyan társadalmi helyzet, politikai szituáció és gazdasági feltételek jöttek létre, amelyben szükségképpen átrendeződtek a politika számára hosszabb-rövidebb

ideig kiemelten fontos értékek és célok; ebből adódóan az egyes politikai tényezők és a közvélemény számára a népesedés és a népesedéspolitikai ma, és előreláthatóan még néhány évig sokkal kevésbé fontos, mint néhány évvel ezelőtt. Ennek súlyos hatása, a népességet közvetlenül érintő, konkrét hatásaiban csak a jövőben felmérhető demonstratív jele volt a csecsemő- és gyermekcikkek kivételes arányú áremelése és a gyermeknevelés támogatásának nagyfokú kirekesztése az adórendszerből 1987 végén.

Az előttünk álló 3-4 évben, így a népesedéspolitikával kapcsolatosan kialakult általános helyzet lényeges megváltozására reálisan rövid távon nem számíthatunk. Abból indokolt tehát kiindulni, hogy a következő években nem folytatódik az 1981-ben elfogadott és 1984-ben meghirdetett távlati népesedéspolitikai koncepció végrehajtása, ehhez hiányzik az elmúlt évtizedekben döntő szerepet játszó külső és belső politikai készítés, valamint szűkösebbek az anyagi források. Ezért a népesedési helyzet további - bár talán nem látványos stagnálása - romlása alig elkerülhető, és számítanunk kell újabb népesedési folyamatok különösen kedvezőtlené válására, minőségileg új elemek megjelenésére elsősorban a házasság, a válás, a család és a nemzetközi vándorlás területén.

Reálisnak kell tartani azt a veszélyt, hogy miután az 1980-as évek utolsó harmadától hiányzik a társadalom vezetésének népesedéspolitikai aktivitása, az 1990-es évek első felében rövid távú politikai értelemben "kiéleződhet" a népesedési helyzet és ekkor nagy esélye lehet annak, hogy a politikai hatalom cselekvése az elmúlt 30 év "modellje" alapján, rövid távú politikai érdekek alapján, rögtönzésekkel, érzelmi mozzanatok túlsúlyával, esetleg ismét a demográfiai tudomány kiszorulásával, újabb tévutat kezdve jön létre. Egy ilyen helyzet kialakulását erősítheti az, ha egymáshoz közel eső időben következik be a gazdasági helyzet javulása, az alakuló új politikai intézményrendszer hatékony működése, a felhalmozódott megoldatlan, politikailag nagy súlyú, nemzeti jelentőségű gondok megoldása, az ezekhez kapcsolódó társadalmi feszültségek, bizonytalanságok csökkenése.

Az előttünk álló 3-6 évben a magyar népességfejlődés perspektíváját két veszély fenyegeti. Fenyegeti az, hogy nem folytatódik

az 1984-ben meghirdetett népesedéspolitikai stratégia megvalósítása, korszerűsítése, és így annak végrehajtásában - folytatva a korábbi "hagyományokat" - újabb, hosszabb szünet következik. Fenyegeti az is, hogy ennek nyomán az 1990-es évek elején újabb, az 1973-as népesedéspolitikai határozathoz hasonló jellegű népesedéspolitikai "program", döntés jöhet létre - mintegy reakciójaként a sürgető teendők hosszabb halasztásának.

Végül, hogy törekvéseinket és álláspontunkat ne lehessen félremagyarázni: a hazai népesedési viták kutatásával, tudományos igényű feltárásával - egy nagyobb kutatási program részeként - a tények és a valóság érvényre jutását kívánjuk szolgálni, a történetek jobb, teljesebb megértését kívánjuk megalapozni, és a népesedéspolitikát igenlő erők összefogásához kívánunk hozzájárulni. Ezért és azért, hogy törekvéseinket félreérteni se lehessen, megismétlem: tudjuk, hogy népesedésünk mai jellemzői és mai népesedéspolitikánk már az ezredforduló és az azt követő évtizedek demográfiai viszonyait határolják be. Nem kétséges előttünk, hogy a népesedés jövőbeni alakulása egyike a magyar társadalom XXI. századi nagy kihívásainak. Meggyőződésünk, hogy erre a kihívásra a válasz a demográfiai folyamatok állapota és természete miatt már az 1980-1990-es években kell megadni. A válasz elmaradása, vagy helytelen válasz kiformalódása, azaz valódi, hatékony népesedéspolitikai hiánya ma és az előttünk álló években-évtizedekben a magyar társadalom távlati fejlődésének legnagyobb kihívásai és kockázatai közé tartozik.

Tehát összegezve: készek vagyunk a népesedés jobbítása érdekében konszenzusra törekedni és összefogásra jutni minden olyan társadalmi erővel, tudományos törekvéssel és nézettel, amely a demográfiai realitásokból kiindulva, a demográfiai és általában a tudományosság érvényesülése alapján, a magyar társadalom jelenének és jövőjének perspektíváit valósan számbavéve és mérlegelve igényel egy, a hazai népesedés jobbítását szolgáló hatékony és reális, nemzeti és humánus távlatos népesedéspolitikai stratégiát.

- A kötet a tanulmány és Cseh-Szombathy László, valamint Dányi Dezső lektori véleménye mellett Andorka Rudolf, Hoóz István, Miltényi Károly, Szepesi György és Timár János írásbeli hozzászólásait tartalmazza. A vitát - szándékainktól és az Intézet által

rendezett tudományos ülések hagyományaitól eltérően - a kötet nem tartalmazza. Ennek az az oka, hogy a vita több résztvevője utólag - 1988 végén - 1989 elején, a kötet szerkesztésekor - visszavonta közlésre vonatkozó hozzájárulását.

Budapest, 1988. december 28.

Monigl István